

INDIE

SVAN
MORAVSKÉ
ZEMSKÉ MUZEUM
BRNO 1997

BOHOVÉ
A LIDÉ

SIDDHAIKA
Kniha
na podporu staromládčeské
kultury

HANA KNÍŽKOVÁ

(ODBORNÁ REDAKCE DÍLA)

ELIŠKA MERHAUTOVÁ / MILOŠ POJAR / HANA PREINHAELTEROVÁ

PETR ŠULEŘ / DUŠAN ZBAVITEL / KAMIL ZVELEBIL

INDIE

BOHOVÉ A LIDÉ

SVAN / MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

BRNO 1997

Vydáno u příležitosti 50. výročí vyhlášení nezávislosti Indie.

© Text Hana Knižková, Petr Šuleř, Miloš Pojar, Dušan Zbavitel, Eliška Merhautová, Kamil Zvelebil,
Hana Preinhaelterová, 1997
© Layout Lea Novotná, Lubomír Červinka, 1997
© Moravské zemské muzeum, 1997

ISBN 80–84956–12–8 (SVAN)
ISBN 80–7028–105–7 (Moravské zemské muzeum)

Frontispis: *Dévnárájanův pad*, horizontální svitek s obrazovým doprovodem k hymnům a zpívaným legendám o životě a zázračných činech Dévnárájana, považovaného za místní inkarnaci boha Višnu. Jeho jízdním zvířetem, váhanou, je had. Malba kvašovými barvami na plátně. *Bhīlvāra, Rādžasthán, 80. léta 20. století. Soukromá sbírka. Foto J. Vaněk.*

Obřady doma a v chrámě

Kamil Zvelebil

K. M. Panikkar, jeden z významných myslitelů moderní Indie, si klade otázku po tom, co odlišuje hinduistu od příslušníků jiných náboženských a sociálních společenství, a odpovídá, že určujícím znakem hinduisty je souhrn domácího a chrámového rituálu. „Svět je denně spoluvytvářen v chrámě“, říká Sundarēša Pattar, šivaistický bráhma z Madury. Domácí rituál, předpisy a obřady, které provázejí člověka od rána do noci a od narození do smrti, to je pro každého hinduistu to nejpodstatnější a nejtypičtější.

Chrámový kult je v jádře založen na tzv. ágamickém rituálu; řídí se obřadními texty, které předpisují a vysvětlují chrámový rituál a nazývají se ágamy. Vedle těchto textů a jejich zkrácených forem v podobě různých příruček se používá textů předpisujících denní obřady v domácnosti, dále příruček astrologie a jiných podobných „věd“, a konečně seznamů různých formulí a zaklínadel.

Kněze, kteří jsou vykonavatelé obřadů, lze v jádře dělit do tří skupin: domácí či rodinní kněží, kněží chrámoví a nebráhmaští obětníci.

Puróhitové, domácí kněží, jsou bráhmani védské tradice, kteří nejsou přiřazeni k určitému chrámu, ale obvykle po celé generace slouží určitým rodům a rodinám. Jejich úkolem je provádět sanskary, totiž obřady, které doprovázejí jedince od narození k pohřbu. Navíc sestavují horoskopy, vykládají astrologické údaje a samozřejmě vykonávají četné obřady životního cyklu. Chrámoví kněží – bráhmani se dělí na několik skupin a tříd: vlastní obětníky, zpěváky hymnů, „jáhnny“, kteří vaří v chrámové kuchyni, obstarávají vodu a ovoce pro oběti apod. Zvláštní druh kněží, kteří ovládají védské hymny a zabývají se liturgickým zpěvem, jsou ti, kteří mají u svého osobního jména titul šástrí (Sastri).

Púdzárieové jsou obětníci v menších nebráhmanských svatyních (do jejich chrámů bráhman ani nevkrčí!), často v nich přežívají staré kultury, doprovázené (dodnes) krvavou obětí zvířat (kohoutů, koz, ovcí, a – ač je to popíráno – bohužel zřídka i dětí).

Hlavním pramenem znalosti rituálu jsou teoreticky sice ágamy, ale ve skutečné praxi je to spíše ústní tradice a kratší praktické příručky, které podávají výtah ze sanskrtských ágam v tom či onom mluveném moderním jazyce. Každoročně vycházejí také stovky astrologických manuálů a kalendářů. Dočteme se v nich o zlém vlivu planet na děti, o významu mateřských znamének, o výkladu mlaskání domácích ještěrek (zda zprava či zleva), o tom, které dny, hodiny a minuty jsou příznivé či nepříznivé pro určité – i veřejné, případně politické – podnikání apod.

popel (případně rumělkou) na čelo. Měli jsme daršan čili přímý pohled na živého boha v jeho svatyni, měli jsme jakousi audienci a bráhman za nás a pro nás předložil bohu obětní dary. Ani nejchladnější a nejskeptičtější povaha se ve velkém hinduistickém chrámu neubrání pocitům vzrušení, tajemství a pohnutí. Hinduistický katechismus praví, že zbožný věřící v té chvíli cítí „rozkoš až v kostech, srdce mu roztaje a z očí se mu řinou slzy jako vodopád.“ Do kostí a do srdce jsem svým hinduistickým přátelům neviděl, ale jejich vzrušení se vskutku zračilo ve výrazu tváře, držení těla i lesku očí. Tajemné šero, těžké vůně kadidel, kafru a květín, zvonění zvonků, lesk pochodní a olejových svítidel – to všechno působí velmi sugestivně, podobně jako vznešená gesta bráhmana a mumlání sanskrtských manter.

Poslední kapitolou návštěvy chrámu bývá obcházení sošek „devíti planet“, zase zleva doprava, a pak už vyjdeme na nádvoří a v souladu se zvyky usedneme nedaleko vlajkového stožáru, opakujeme stoosmkrát jméno boží a pomocí odříkávání základní mantry se uvedeme do stavu meditace, nazírání podoby a podstaty boha, jehož jsme spatřili (daršan) tváří v tvář v nejsvětější svatyni.

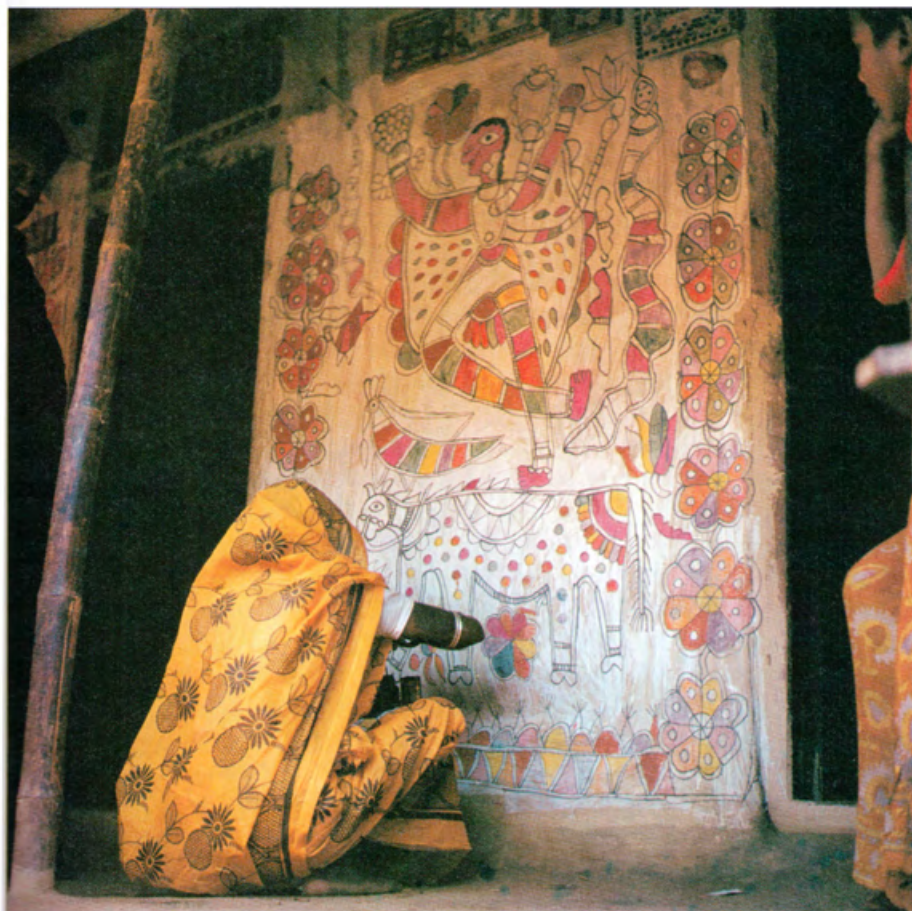
Vidíme tedy, že věřící laik se chrámových obřadů přímo aktivně nezúčastní. Vlastním motivem návštěvy svatyně je „mít daršan“, tj. přímý, nezprostředkovaný pohled na božstvo a octnout se v boží přítomnosti, neboť v hinduismu má každé božstvo svoje zcela konkrétní místo, svoje „obydlí“, je zcela a reálně lokalizováno na této zemi, ve svaté zemi Bharatovců, v Indii. Daršan je klíčový pojem v náboženském zážitku hinduistově. S tímto cílem se vydává na dlouhé pouti, s tímto cílem spěchá, aby zastihl průvod v ulicích města, když se bůh vynáší na večerní procházku, a s tímto cílem navštěvuje chrámy.

Nadto, soudě podle rituálu, jeví se hinduismus jako náboženství „prostředku a cíle“. Každý obřad, ať doma, ať v chrámě, je v podstatě prostředkem, instrumentem k dosažení určitého cíle, je prostředkem všemocným (a v tom je specifičnost hinduismu) – je-li obřad správně vykonán, nemůže se minout účinkem. To či ono božstvo musí na obřad reagovat, ba reaguje téměř automaticky, ve sledu příčiny a následku. Rituál, rituální gesta a magické formule mají moc přinutit božstvo, aby reagovalo dle přání. Na tom je pak samozřejmě založena funkce, moc a vliv bráhmanů – kněží.

Přízeň bohů si lze naklonit i rituálními kresbami a malbami. K tradičním, velmi rozšířeným námětům patří nádoba na vodu (kalaša) s osvědčenými obětinami, jako je zelený kokos, listy mangovníku a mladé banánovníky. Základní námět bývá doplněn podle místních zvyklostí dalšími motivy – úponkou s květy lotosu, symboly rituální čistoty, rybkami, symboly plodnosti nebo slony, kteří na svých bedrech unesou jakoukoli tíž. Bhuvanēšvar, Urīsa 1975. Soukromá sbírka. Foto J. Vaněk.

V Rádžasthánu, v západoindickém státu s neobyčejně bohatou tradicí klasického i lidového umění se dodnes provozují dva typy těchto archaických představení doprovázených obrazy. V prvním hraje hlavní úlohu rozměrný horizontální svitek, na němž jsou zachyceny báje o rádžpútských hrdinech a mýty o místních božstvech. Svitky zv. pady malují profesionální malíři z kasty džóšúů na pruhy hrubé bavlněné tkaniny kvašovými barvami. Malují vyprávěcím stylem, v němž jeden výjev přechází plynule v druhý bez jakéhokoli oddělení, a to v horizontálním sledu ve třech až čtyřech pásech nad sebou. Hlavní postavy mají zpravidla monumentální rozměry, jež dokládají jejich význam. Svitky však předvádějí bhópové, lidoví umělci, kteří doprovodný text k padu předzpěvují cvičeným lahodným hlasem a přitom tančí a hrají na strunný nástroj zvaný džantar. Ze svitků s náboženskou tematikou má zvláštní statut svitek věnovaný oslavě a činům Dévnarájana, místní inkarnace boha Višnu. Jeho charakteristickým atributem je had, v kterého se někdy převtěluje. Svitek je pokládán za kultovní předmět a je mu vzdávána úcta jako božstvu. Předvádí se jedenkrát ročně, zejména v zimním období, kdy jsou dostatečně dlouhé noci, a na představení trvající někdy až do svítání je dostatek času. Nehraje se naopak v době dešťů, kdy se svitek pečlivě zabalený ukládá na rituálně čisté místo ve vesnickém chrámu nebo v bhópově příbytku a nechává se „odpočinout“ (obr. frontispis). Bhópa má povinnost se o něj pečlivě starat, třikrát denně u něho

Bengálské vertikální svitky s obrazy k místním mýtům a legendám. Svitek vlevo zobrazuje epizodu o věrné ženě Behule z bengálského eposu o hadí bohyni Manase, menší svitek vpravo je dílem santálského malíře, který pro příslušníky svého kmene ztvárnil v naivním stylu mýtus o pastýřském bohu Kršnovi. Malba kvašovými barvami na papíru. Bengálsko, 80. léta 20. století. Soukromá sbírka. Foto J. Vaněk.

Malířka z kasty haridžanů, nedotknutelných, dokončuje nástěnnou malbu o haridžanském zahradníkově a jeho dvou sestrách ve svém domku v Džítvárpuru. Mithila, Bihár 1975. Foto H. Knížková.

Obsah

Úvod	
<i>Petr Šuleř</i>	5
Předmluva	
<i>Miloš Pojar</i>	6
Základy hinduismu	
<i>Dušan Zbavitel</i>	12 15
Hinduistická mytologie	
<i>Eliška Merhautová</i>	15
Obřady doma a v chrámě	
<i>Kamil Zvebil</i>	12 29
Obřady a slavnosti životního cyklu	
<i>Hana Preinhaelterová</i>	39
Svátky matky Durgy a jejich dětí	
<i>Hana Preinhaelterová</i>	51
Hinduismus a umění	
<i>Hana Knižková</i>	61
Index.....	75
Doporučená literatura.....	77

Edice Za poznáním do muzea sv. 8.

INDIE
BOHOVÉ A LIDÉ

Text: Hana Knížková (odborná redakce díla), Eliška Merhautová, Miloš Pojar,
Hana Preinhaelterová, Petr Šuleř, Dušan Zbavitel, Kamil Zvelebil
Fotografie: H. Knížková, L. Ondračka, H. Preinhaelterová, P. Šust, J. Vaněk

Návrh obálky: L. Červinka

Grafická úprava: L. Novotná

Sazba a litografie: R. Jalůvková a I. Marek

Odpovědná redakce: L. Novotná

Vydali SVAN a Moravské zemské muzeum

ve spolupráci s Národním mužem–Náprstkovým muzeem v Praze

Vytiskla Těšínská tiskárna, a. s., Český Těšín

Náklad 1500 ks

Brno 1997

ISBN 80-84956-12-8 (SVAN)

ISBN 80-7028-105-7 (Moravské zemské muzeum)

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

ISBN 80-7028-105-7

SVAN

NAKLADATELSTVÍ

ISBN 80-84956-12-8

9 788085 956122